

Troost

Als licht in donkere tijden

Maieutiek Deventer 2022

Petra Bolhuis

Tot stand gekomen m.m.v.. Gradus van

Florestein

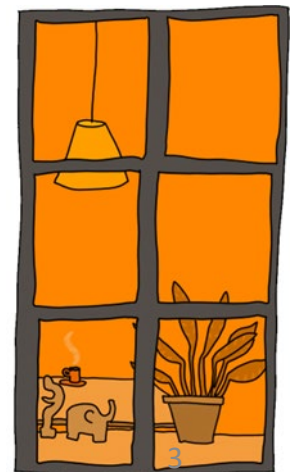
Filosofie en troost

- In deze cursus nemen we het boek van Ignatieff als leidraad. We zien een aantal filosofische houdingen die zich bezig houden met waar het de filosofie ooit om ging: omgaan met, of opheffen van, lijden.
- De filosofie was traditioneel én kennis en wijsheid. Troost maakte een groot deel uit van het filosofisch onderzoek hoe (goed) te leven.
- We zijn ook op het gebied van troost meer gespecialiseerd geraakt.

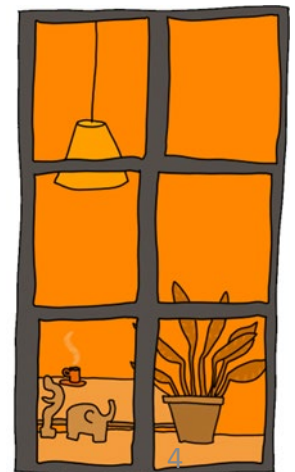
Ignatieff begint met Job en de psalmen

- De ergste wanhoop voor ons mensen is ons alleen en verlaten te voelen, verlaten van onze dierbaren, verlaten van ons thuisland.
- Het Bijbelboek Job (onrecht) is in het O.T. geplaatst tussen het boek Esther (verbanning en gered worden) en het boek Psalmen (troost).
- In de loop der tijden zijn er talloze volkeren verjaagd, vermoord en verbannen. En dit gaat maar door.
- De Psalmen verwoorden twijfels, afwezigheid van rechtvaardigheid, wreedheid van het lot, verdriet, verlies en woede. Maar ook ons verlangen naar betekenis. Kunnen wij geloven in de keten van zingeving die ons is nagelaten?
- De troost die psalmen kunnen bieden: de zekerheid dat anderen hetzelfde hebben gevoeld. Troost heeft herkenning nodig en vraagt om waarachtigheid.

Ignatieff 's lezing

- “Troost is alleen mogelijk als hoop mogelijk is, en hoop is alleen mogelijk als het leven zin voor ons heeft.”(21)
- We moeten daar wel bij bedenken dat Ignatieff zelf niet gelovig is. De psalmen en Job stammen uit een Joods-christelijke traditie, maar Ignatieff's omgang ermee niet.

Koor in Utrecht

- Ignatieff schrijft dat het boek Troost is voortgekomen uit zijn ervaringen tijdens een koorfestival in Utrecht in 2017. Hij was zeer geraakt door de psalmen en wilde begrijpen wat zoveel indruk maakte. Waarom die koormuziek hem zo raakte en troost bood.
- Daarna, schrijft hij, kwam een ‘eruptie van troost’ op gang in de coronapandemie.
- Wat is troost? vraagt hij zich af, en wat is de relatie die we daarbij hebben met een traditie waaraan we ons in de zestiger jaren meenden te hebben onttrokken?

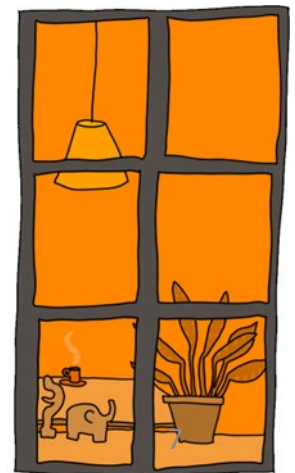
Ignatieff en de traditie

“Troost vinden is, simpelweg, vasthouden aan de liefde voor het leven zoals het is, in het hier en nu. Zowel de klassieken als de modernen hadden gevoel voor tragiek. Ze waren het erover eens dat ondraaglijk verlies bestaat: ervaringen die we nooit helemaal te boven kunnen komen, littekens die genezen maar nooit helemaal verdwijnen. De uitdaging van troost in deze tijd is de tragedie doorstaan, zelfs als we er geen betekenis aan kunnen geven, en in hoop te blijven leven”(I.16)

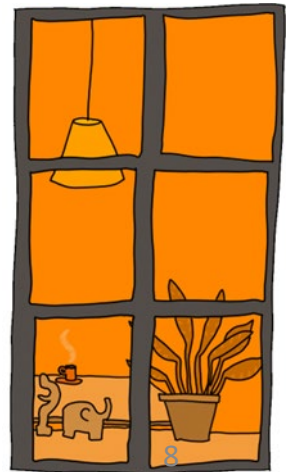
Troost

- Het Engelse 'Solace' uit de oorspronkelijke titel is een wat ouderwets woord en heeft vaak een religieuze of spirituele connotatie. Verder gebruikt Ignatieff *to console*, dat vnl. gebruikt wordt in relatie tot een groot verlies en *to comfort*, dat wordt gebruikt als iemand probeert om een ander zich beter te laten voelen en dat kan ook fysiek of praktisch van aard zijn.
- Troost is een lastig begrip omdat het, intentioneel ondersteunend, ook zwakker kan maken.

Welk lijden laat ons de behoefte aan troost voelen?

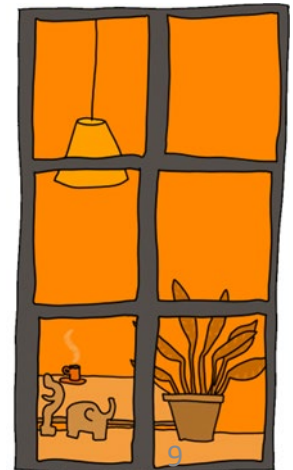
- Het concept lijden komt -evenals kwaad en geweten- pas laat tot stand in de menselijke omgang met de wereld. De natuur is wat het is en wanneer mensen vooral deel van de natuur zijn is er nauwelijks bewustzijn dat het ook anders kan.
- Lijden begint in de klassieke filosofie een item te worden wanneer mensen greep krijgen op hun werkelijkheid en gedachten kunnen formuleren als; 'wie weet kan het ook anders'.

Situaties of gebeurtenissen die troost vragen

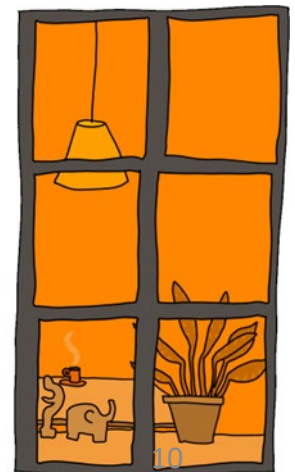
Afscheid en verlies roepen vaak de behoefte aan troost op:

- Afscheid van het leven moeten nemen,
- Afscheid nemen van een ander,
- Afscheid achteraf; je wist niet dat dit de laatste keer was dat...
- Afscheid van verwachtingen,
- Afscheid van denkbeelden,
- Afscheid van plaatsen en toestanden,
- Verlies van comfort, gezondheid, liefde of mensen,
- Onzekerheid en angst voor verlies of afscheid.

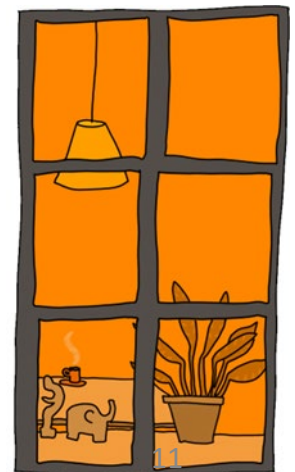
Tragische keuzes (Nussbaum-1947)

- We zijn verbonden aan het vergankelijke en we zijn zelf vergankelijk, dat brengt verlies mee waarbij de behoefte aan troost ontstaat.
- We houden van, of willen zaken of toestanden die elkaar uitsluiten. Als we het één kiezen ervaren we verlies van het andere dat daardoor niet meer mogelijk is.
- We laten ons leiden door passies en de gevolgen daarvan zijn soms zodanig dat we behoefte aan troost ervaren.

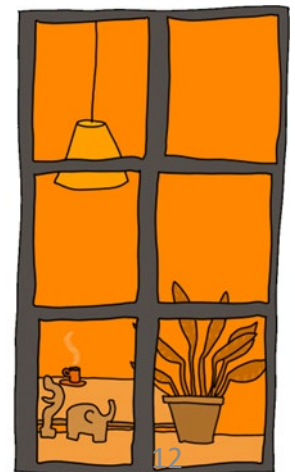
Vergankelijkheid (Sonan Geshe Gyaltzen 1941)

- De Tibetaanse monnik Sonan Gyaltzen zegt; Er zijn twee soorten vergankelijkheid:
- **Grove vergankelijkheid** zoals ons sterven, maar ook het vergaan van dingen, alles is vergankelijk ook sterren,
- **Subtiele vergankelijkheid** waarbij we voortdurend in verandering zijn en er geen twee momenten zijn waarop we hetzelfde zijn. (Heraclitus Panta Rhei)

Het verlies van belangrijke anderen (Yalom-1931)

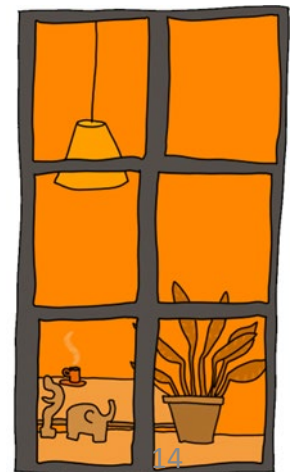
- Dit verlies geldt zowel voor degene die sterft als voor degene die achterblijft.
- De pijn van het afscheid geeft de waarde aan van de relatie die was.
- Wij worden in de steek gelaten of laten de ander in de steek, laten we onze eventuele boosheid hierover onder ogen zien, dan zijn we toegankelijker voor troost.
- Wij dienen dit verlies alleen te dragen; het besef dat dit vroeg of laat voor iedereen geldt, kan ons troosten.
- Het verdriet over onze vergankelijkheid wordt verzacht indien we veel verbintenissen zijn aangegaan.

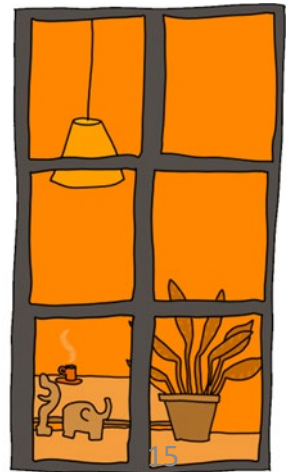
Filosofie en vergankelijkheid

- Vanaf het begin is de spanning tussen het **er-zijn** en **de vergankelijkheid** een item geweest in de klassieke filosofie.
- Er is dan (rond 500 BCE) de basisaannname dat er één geheel moet zijn: alles is water, of alles is vuur.
- Dat maakte het nadenken over verandering lastig. Parmenides zegt dan dat beweging schijn is, Heraclitus juist dat alles beweegt.

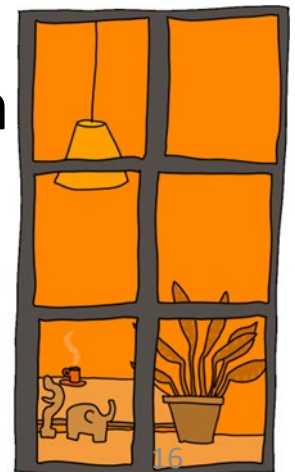
Het vergankelijke is schijn

- Troost heeft zich lange tijd, zowel in de filosofie als in de religie, toegespitst op de gedachte dat alles één is. Troost bestond bij de Stoïcijnen en ook bij bepaalde vormen van christendom vooral uit het je voorbereiden op de dood.
- Het gevolg was dat wat troost moest bieden, de aandacht voor de dynamiek van het concrete leven wegdrukte.

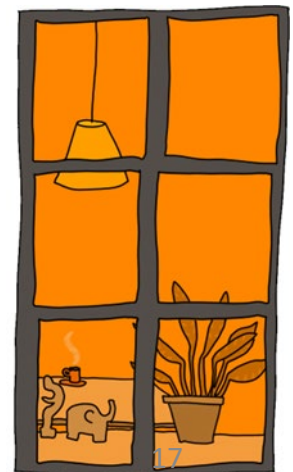
Wending naar de wereld

- Aan de andere kant zijn er stromingen in de filosofie -en de wetenschap die daaruit voortkwamen die hun troost geheel en al halen uit de gedachte dat we de wereld zo kunnen veranderen dat het lijden opgeheven wordt.
- Ook hier is een disbalans die, in de troost die het wil bieden, niet alleen alle spiritualiteit en religie opheft, maar ook het reële bestaan van lijden negeert.

Denken in vooruitgang

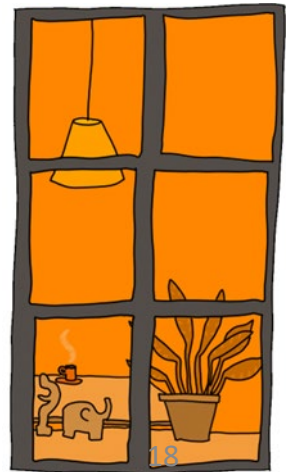
- Yalom (Tegen de zon inkijken p52) beschrijft het Amerikaanse imperatief van de opwaartse beweging.
- De gedachte dat het altijd voorwaarts en opwaarts moet gaan maakt dat mensen bang worden voor economische achteruitgang, voor het verlies van fysieke en mentale vermogens. Verandering en dus ook verlies en achteruitgang zijn ervaringen die bij het leven als dynamisch proces horen.

Omgaan met de vergankelijkheid

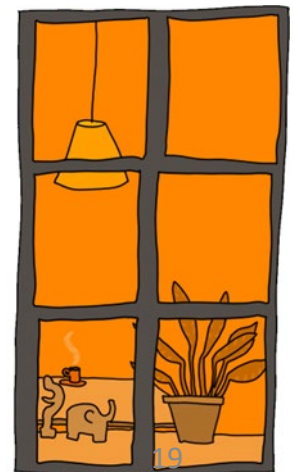
A Je losmaken van de vergankelijkheid door het introduceren van een omvattend principe: hemel, natuur of de gemeenschap. Dat laatste kan de vorm aannemen van voorouders, bloedlijn ,natie of de generaties na jezelf.

B Je losmaken van de last van de ervaring van vergankelijkheid door: rationaliteit, meditatie, (zelf)kastijding.

Verschillende oplossingen voor het dragelijker maken van het leven

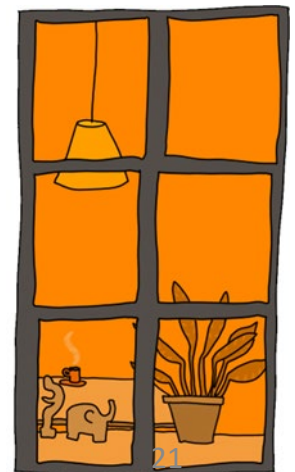
- Stoïcijnen die het zoeken in hun ratio,
- Het negeren van het lijden of juist het erkennen en getuigen,
- Het werken aan de wereld of je terugtrekken uit de wereld,
- Taal of juist zonder woorden troosten, of troost vinden,
- Manu Keirse schreef '*Vingerafdruk van verdriet*'. Iedereen heeft het én iedereen is uniek. Filosofie over troost biedt een palet, niet de waarheid.

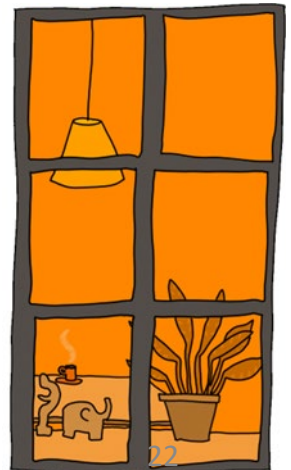
Stoïcijnen

- Waarom zijn de Stoïcijnen zo prominent aanwezig in de geschiedenis van de filosofie? Ze zijn degenen die een weg proberen te vinden uit het lijden door middel van het gebruiken van de menselijke rede/ratio.
- Denken dat het ook anders kan is de basis. Denken is ook patroonherkenning, logica en wetenschap. Doel is het kunnen hanteren van de werkelijkheid en het opheffen van lijden.
- Er is aanvankelijk geen aandacht voor schuld of zonde.

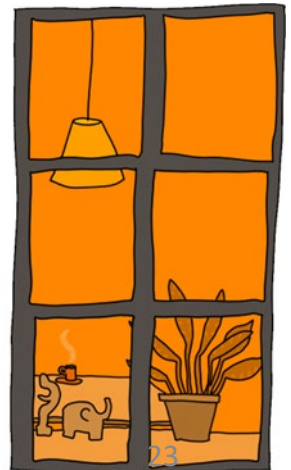
Stoïcijnen en andere stromingen

- Stoïcijnen baseren hun uitgangspunten m.n. op Plato
- Andere oplossingen waren er ook, maar de Stoïcijnen waren effectief en machtig. Hun ideeën waren bruikbaar in de Griekse en Romeinse filosofie, overleefden de opkomst van het christendom en bestaan nog in de huidige tijd.
- Wat ze zeggen is dat denken dé methode is om het lijden het hoofd te bieden;
 - A. Of je verandert iets buiten jezelf
 - B. Of je verandert het denken over iets

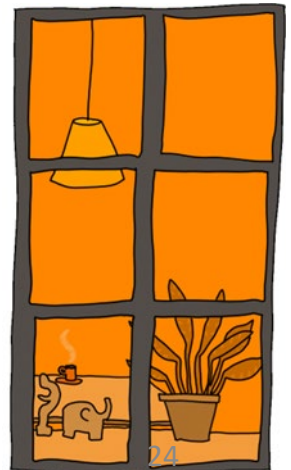
Cicero (106-43 BCE)

- Zijn schrijven bevat uitleg hoe goed denken in elkaar zou moeten zitten. Daarbij is hij in discussie met standpunten van Democritus, Epicurus en anderen.
- Het ware geluk
- Men heeft de kracht van het redeneren ontdekt en past dat volop toe, maar zoekt na Plato en Aristoteles naar nieuwe bronnen van zekere kennis. Doel is niet waarheid, maar vrijheid van het noodlot.
- Vrijheid van lijden is daarbij heel belangrijk. Plato heeft al vastgesteld dat lijden ontstaat door denkfouten, zoals tijdelijke zaken en het eeuwige met elkaar verwarren.

Seneca (4 BCE-65)

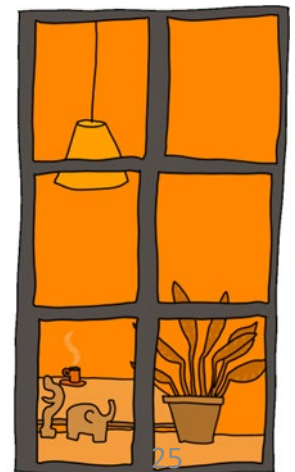
- Enerzijds een typisch voorbeeld van het afwijzen van emoties zoals we dat kennen van de Stoïcijnen (citaat), maar ook met aandacht voor de positieve effecten van emoties mits de rede maar meester is over de emoties.
- De besten worden beproefd (Dialogen blz. 33 e.v.)
- De emoties moeten hun tijd hebben. (D.196)
- Niet mee laten slepen dát is geen leven, maar ondergaan. (D.323/324)

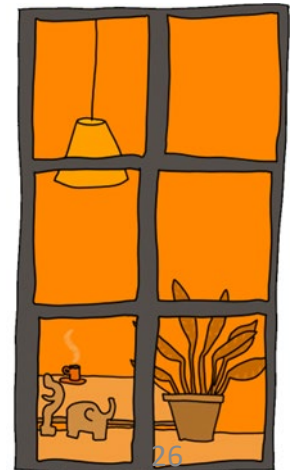
Stoïcijnen en troost

- Troost is voor de Stoïcijnen ervaren dat je middels je verstand greep kunt krijgen op een wereld vol lijden. Je kunt iets doen, óf je kunt loslaten waar je last van denkt te hebben. Dat kun je omdat je weet wat er echt toe doet.
- Pierre Hadot* schrijft dat in toenemende mate de eigenmachtige vrijheid, wat zelf ook een bron van troost is, naar de achtergrond verdwijnt. In het christendom wordt dit vervangen wordt door genade.
- Daarbij gaat het hiernamaals een plaats innemen die het bij de klassieke stoïcijnen in beginsel niet had.

* Schrijver van Oefeningen van de geest en Filosofie als manier van leven

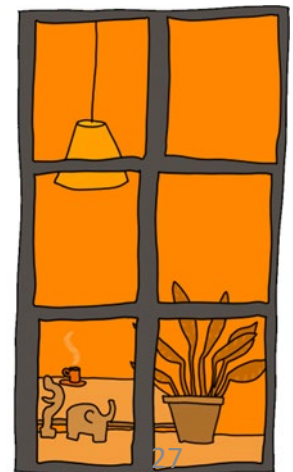

Covey

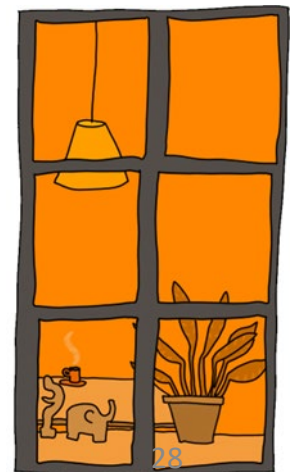
Dapper doen

- Ignatieff stelt zelf vast dat veel met name mannen lijden onder de stoïcijnse doctrine van het niet huilen.
- Lijden is in het ergste geval een vorm van verkeerd -of niet- gebruiken van je ratio. Daarom huilen vrouwen ook; die hebben niet zoveel rationaliteit, tenminste dat is lang de heersende opinie.
- Emoties tonen laat zien dat je het niet aankunt;
Theodoor Holman in het Parool 'Ik wil niet dat de minister president gaat zitten janken',
Ann Branbergen over de vrouwelijke minister in Italië. (2016) 'vrouwelijk touch'

Troost uit het niet haalbaar zijn van dit stoïcisme

- Ignatieff zegt niet dat het stoïcijns blijven ons troost!
- De werkelijke troost zit er in dat mannen met grote namen die hun hele leven bezig zijn geweest met een stoïcijnse houding in het uur van hun nood openhartig zijn over hun angst, hun eenzaamheid en hun wanhoop. Dan wijst hij op Marcus Aurelius en Boëthius. Die laatste is vooral in de herinnering gebleven als christen- martelaar.
- Het autonome als kenmerk van het stoïcisme is eeuwenlang uit beeld, maar past goed bij huidige ideeën als zelfverantwoordelijkheid en autonomie.

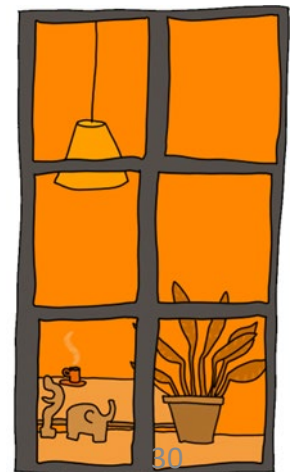

Job en troost

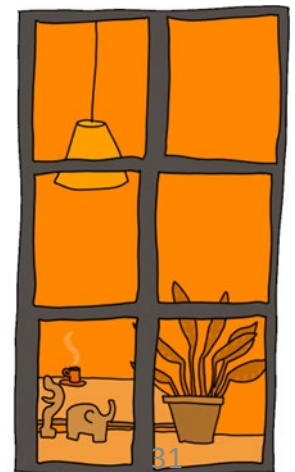
De vraag voor de Stoïcijnen is: kan ik iets doen of niet? En als ik niets kan doen hoe kan ik het dan loslaten of accepteren zonder daar emotioneel door geraakt te worden.

Bij Job is de vraag niet: hoe geef ik het noodlot een plek in mijn denken. Bij Job gaat het om de vraag of wat hem overkomt gerechtvaardigd is. Alleen al die stap maakt duidelijk dat hier niet de amorele natuur en goden bepalend zijn, maar dat er in zijn wereldbeeld sprake is van een begrijpelijke en rechtvaardige wereldorde.

Scene 1 Het is gemakkelijk hoop te houden als alles meezit

- Job is een gezegend man; gelukkig gezin, bloeiende akkers, schuren vol graan en gezond vee.
- Dan gaan Satan en God in gesprek. Satan suggereert dat Job alleen zo godvruchtig is omdat alles hem meezit en God stuurt dan plunderende stammen die alles vernietigen.
- En Job blijft overeind in zijn geloof en zegt: 'De Heer heeft gegeven en de Heer heeft genomen. En hij prijst God.'

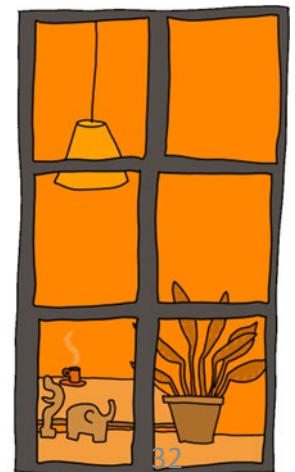
Scene 2 Maar wanneer slaat de hoop om?

Satan zegt tegen God dat Job blijft geloven omdat het nog niet aan zijn eigen lijf raakt. Satan mag van God Job de pest laten krijgen, maar hem niet doden.

En nog blijft Jobs geloof overeind, maar zijn levenswil niet. Hij verlangt naar de dood, maar die komt niet (Il y a van Levinas).

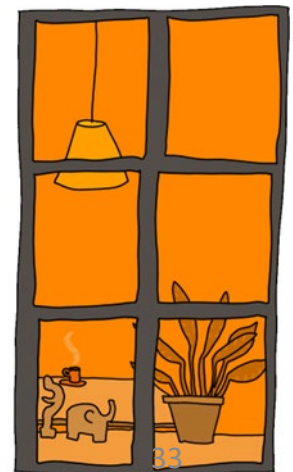
De vrienden komen zitten bij hem, maar hebben geen woorden. Dan gaan ze zoeken naar een reden voor het onheil.

Job heeft gezondigd en moet nederig zijn straf aanvaarden.

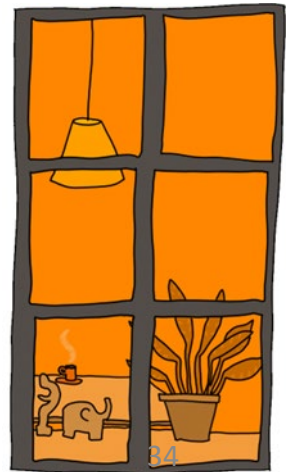
Scene 3 Maar als er eens geen reden is?

- Job hoort zijn vrienden aan en in plaats van nederig wordt hij opstandig, maar dat maakt ook dat hij zijn bron van troost verliest;
- Er bestaat een zin en reden voor zijn bestaan en in het geheel van ontstaan en vergaan kan zin alleen gekoppeld zijn aan het gezien worden door God,
- Maar als er een goede God bestaat dan moet zijn straf terecht zijn en dat zou zijn wereldbeeld vernietigen, óf God straft hem onrechtvaardig dat zou ook zijn wereldbeeld vernietigen.

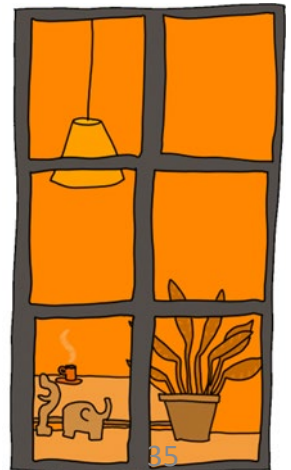
Scene 4 Conflict

- Job gaat -in goede Hebreeuwse traditie- het gesprek of het conflict aan met God. Hij roept God ter verantwoording. Ignatieff zegt: het is een schreeuw om te worden gehoord.
- Wat er toe doet is dat Job alleen troost kan putten uit zijn geloof als hij als mens ook gezien wordt door God voor wie hij is, een goed mens die zijn best doet.

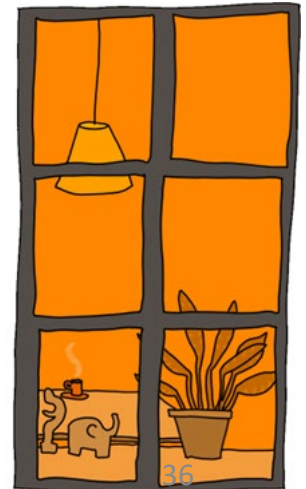
Valse troost

- De vrienden bieden niet Job troost, maar zichzelf. Het is voor hen makkelijker om een schuld bij Job te plaatsen. Daarmee ontkomen ze én aan het idee dat het hen ook zo maar kan overkomen én aan de erkenning van een wereld die onbegrijpelijk en onrechtvaardig is.
- De theodicee (Grieks: theos = God en dikè=recht, rechtvaardiging),
- De rechtvaardiging van God blijft in het christendom een rode draad.

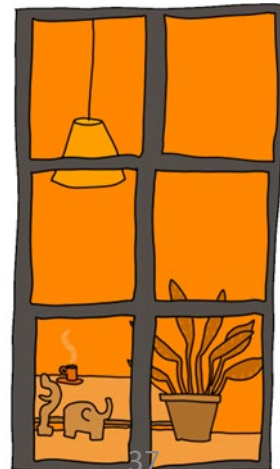
Ignatieff, Job en betekenisvolheid

- Job leeft in een tijd waarin de hemel niet zwijgt, waarin vertwijfelden antwoord krijgen. Het is ook een beeld van een tijd waarin mensen leven in een wereld die inherent betekenisvol is.
- De vraag is hoe dat ons vandaag de dag verder kan brengen? Ignatieff sluit zijn onderzoek naar Job en de psalmen af met de conclusie dat we ons vandaag de dag niet meer naar God hoeven te wenden, maar dat we in mensen moeten geloven en in de keten van zingeving die ons is nagelaten. We delen de vertwijfeling.

Neiman en Safranski over Job en troost

- De theologie, filosofie en de kunsten zijn al eeuwen in gesprek over Job.
- In Job komen een aantal elementen m.b.t. ons narratief over de werkelijkheid samen die er toe doen voor het concept troost.
- Neiman zegt dat we de volgende vragen moeten stellen:
- Is er voorzienigheid (providence)?
- Is de basis van de werkelijkheid rede (lijk)?
- Heeft menselijk gedrag invloed op de gebeurtenissen? M.a.w. is er vrije wil?
- Is er goed en kwaad? Bestaat moraliteit ook buiten de menselijke concepten daarover?

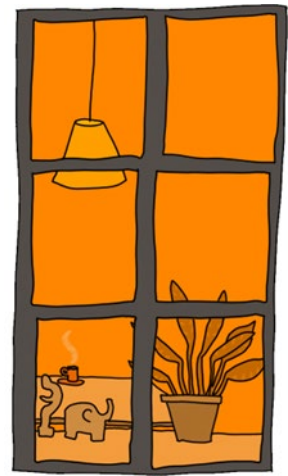
Job gaat ook over de mens die zich wel of niet moet voegen

- In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt speelt voor Stoïcijnen het eigenmachtig veranderen van de situatie (nog) wel een rol. Waar het om draait is helderheid over wat binnen je macht ligt en wat niet.
- In toenemende mate wordt het Stoïcisme echter gekleurd door de scheiding bovenwereld- wereld (begint al bij Plato).
- De herneming van veel teksten uit de klassieke filosofie in het christendom legt vervolgens een sterke nadruk op het aanvaarden wat is.
- Daarnaast wordt het menselijke willen dan opgevat als dubieus. Niet omdat **willen** onvrij maakt, maar omdat Gods wil centraal komt te staan (Paulus).

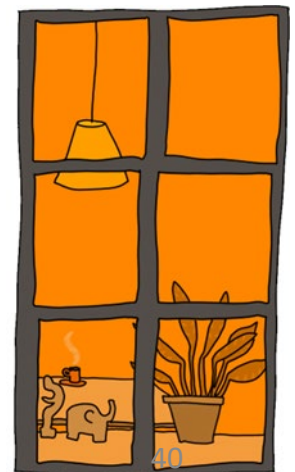
Het boek Job en troost

- Traditioneel is Job een lastig verhaal en dat merken we aan het gegeven dat er vaak stukken worden weggelaten uit de interpretatie, zodat het mogelijk wordt om te doen alsof het probleem een probleem is van een ongeduldige Job die moet wachten tot God zijn redenen openbaart.
- Neiman zegt dat de tekst van het boek Job van een belachelijke inconsistentie is . De woedende Job wordt een nederige Job die dankbaar is voor alles wat God hem geeft.
Een 'Walt Disney einde 'noemt ze het in *Over de feiten*.

Joodse traditie over Job

- Joodse uitleg gebruikt de tekst zoals hij is overgeleverd en de ene midrasj (uitleg of onderzoek) zegt dat alles een gevolg is van dat Job zich niet uitsprak over de bevrijding uit Egypte, de andere dat God Job gebruikt als afleidingsmanoeuvre om de rest van het volk van Israël door de Rode Zee te kunnen leiden.
- Wat blijft -en dat zou kunnen troosten- is dat God het zo bedoelde, dat het lijden dus een doel dient.

Christelijke traditie over Job

“Maar dat Job desondanks zijn vroomheid niet wil prijsgeven, vat Kant op als een uitdrukking van trouw jegens zichzelf. Een trouw die niet meer op dogma's, maar alleen op een morele zelfbetrekking gebaseerd is. (..)Met zijn gezindheid bewees Job, schrijft Kant, 'dat hij zijn moraliteit niet op het geloof, maar het geloof op de moraliteit baseerde'.

Dit op moraliteit gegroundveste geloof kan niet op een rechtvaardige wereldorde rekenen. Met zo'n geloof voel je je tamelijk eenzaam in de wereld en je wordt er meestal niet door de uiterlijke loop der dingen voor beloond. Als de natuur met zinledigheid dreigt, kunnen we daar alleen de ervaring van de vrijheid en de moraliteit tegen inbrengen. Dat is alles. Maar voor Kant is het genoeg.”
(Safranski, Het kwaad blz. 259)

Jung zegt over Job dat hij met zijn passie voor God superieur is aan de God die met Satan wedt. God bestaat als transcendent iets, maar zijn grond is niet zichtbaar en peilloos, schrijft Safranski. Bij Jung zelf is God tegenstrijdig en zolang de heelheid er niet is spreken de tegendelen in het menselijke en in de wereld.
(Mensbeeld en Godsbeeld blz. 219)

Safranski en de visies op Job

- Safranski zegt dat als Job God aanklaagt Deze zich verdedigt door alles uit de kast te halen waarin zijn blinde tomeloze macht zichtbaar wordt.
- Precies dat sprak Hobbes aan. (Leviathan), maar Job roept dat zijn wreker zal komen.
Ernst Bloch zegt dat Job vooruitwijst naar de Messias.
Safranski vindt dat te simpel.
- Leibnitz zegt; 'We moeten de rede achter het bestaan van het kwaad inzien. Dit is de best mogelijke wereld. Maar daarmee zegt hij dat het allemaal niet anders kan en daarmee zou je je als redelijk mens dan getroost moeten voelen.
- Safranski zegt dat lijkt op een versie van de vrienden van Job. Troost in (de) theorie.

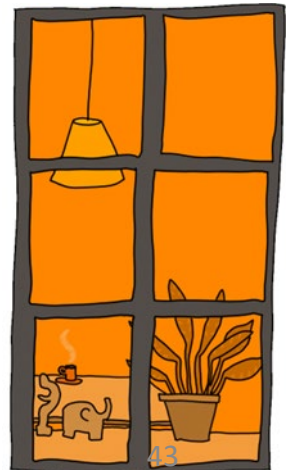

Seculiere filosofie over Job

De seculiere filosofie van de Verlichting lijkt te zeggen er is geen voorzienigheid. Maar dat maakt het lot van Job niet minder onrechtvaardig.

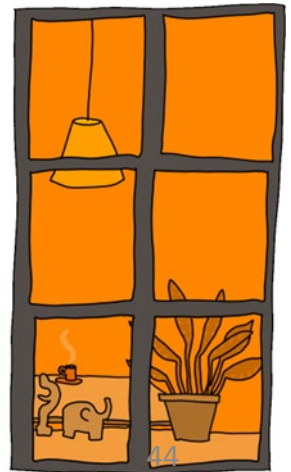
Neiman citeert Hegel aan het begin van haar boek die schrijft : 'Dat wat plaatsvindt, gebeurt in overeenstemming met de rede en dat is een vorm van vertrouwen op de voorzienigheid is, ook al heeft het een andere vorm.'

Daarmee wordt de wereld nog steeds gedragen door een rede - die wij niet altijd kunnen begrijpen.

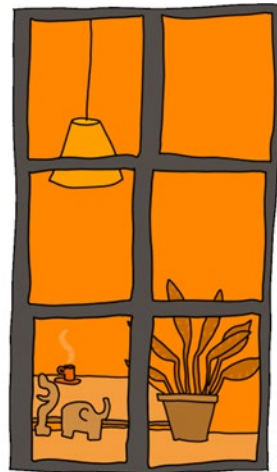
Horkheimer over de rede

- De rede komt in opstand tegen de gedachte dat de huidige toestand van de werkelijkheid de definitieve is en dat het onverdiende ongeluk en onrecht- en niet de zelfopofferende daden van de mens- het laatste woord zullen hebben.
- Pas bij Schopenhauer en Nietzsche vervalt voor het eerst de aanname van een vorm van redelijke voorzienigheid sinds de klassieke filosofie.

Hoe zit het met troost als je iets onredelijks doet in een redelijke wereld?

- Kijkend naar 'Ik vertrek' zal menig een denken dat het ook gekkenwerk is om naar het buitenland te gaan zonder contract en zonder de taal te spreken. Des te erger het onheil, des te hoger de kijkcijfers.
- Dat lijkt onschuldig, maar er zit een wereldbeeld achter waar Neiman voor waarschuwt.
- Want als de wereld voorzienigheid kent, of redelijkheid dan is een voor de hand liggende conclusie dat straf volgt op zonde. Troost wordt dan gemakkelijk vervangen door een oproep tot nederigheid en de vermaning tot het ondergaan van de 'straf' met als doel 'verbetering' van de schuldige.

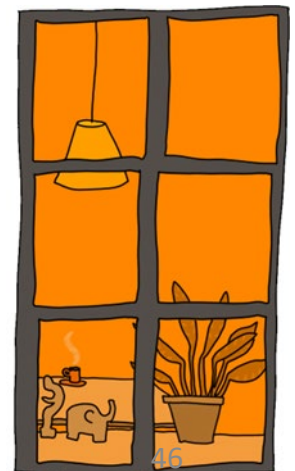
Nihilisme en troost?

Nietzsche idee van nihilisme met het lijden als willekeur lijkt recht te doen aan de Jobs van deze tijd. De wereld bestaat uit volstrekte willekeur en toeval en daar mag je over klagen en daarover verlangen we naar troost en die krijgen en geven we elkaar ook.

Maar is dat zo?

Lijden en troost krijgen alleen een plaats in de menselijke omgang als er een narratief is dat de wereld anders zou moeten zijn dan het nu is. Dat is waarom Job ons bezig blijft houden. Blijkbaar houden wij mensen een moraal in stand die -hoe verschillend ook- als onderliggende gedachte de rechtvaardige rede heeft. Wij zijn geen echte nihilisten. (zelfs Nietzsche niet)

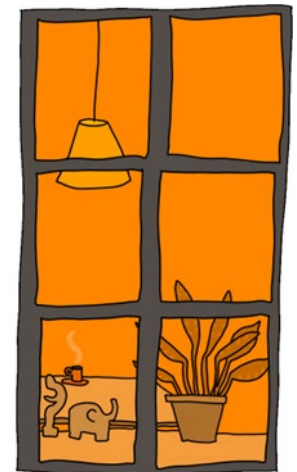
Kwaad zou bestraft moeten worden en het goede behoort beloond te worden. Dat gebeurt niet, maar dat zouden we wel beter vinden. Waar onrecht en willekeur wordt ervaren is troost deel van de menselijke omgang met de onvolmaaktheid, het lijden en het kwaad.

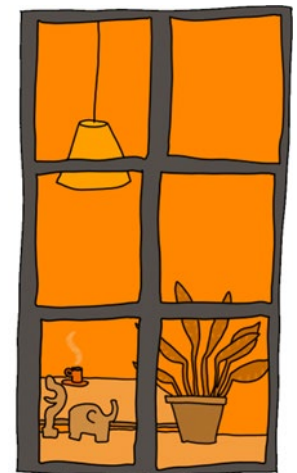
Vier perspectieven van waaruit wij de werkelijkheid kunnen benaderen.

1. Het *letterlijk* perspectief: hangt samen met de materiele werkelijkheid en met de taal waarmee we deze beschrijven (symptomen en classificatie).
 2. Het *symbolisch* perspectief: hangt samen met de betekenis achter de woorden (wat zegt de ziekte ons, welke oorzaken kunnen we traceren?).
 3. Het *mythisch* perspectief: het beeld werkt op ons in, zonder te willen weten hoe dit tot stand komt.
 4. Het *energetisch* perspectief: ik ben het leven niet, maar het leven is mij, en u, en allen, en ook alle dieren, planten, stenen enz. ('Hier en daar' en 'tijd' zijn niet relevant. Dood en leven lopen door elkaar heen.)
- De laatste twee perspectieven zijn niet lineair, en dus niet wetenschappelijk.

Voorbeelden

1. *Letterlijk* = Wat is de definitie van armoede, van trauma of van sociale deprivatie? Evidence based kijken wat werkt.
 2. *Symbolisch* = Wat zegt de gebeurtenis ons? Welk narratief heeft iemand rond lijden. Is wat gebeurt een straf van God, eigen schuld, resultaat van opvoeding of breinwerking.
 3. *Mythisch* = Is ook narratief gebonden maar meer vanuit toeschouwerspositie. Wat gebeurt hier, wat kan ik daarmee?
 4. Het *energetisch* perspectief: Dood en leven lopen door elkaar heen.
- De laatste twee perspectieven zijn niet lineair, en dus niet wetenschappelijk.

Rilke (1875-1926) en Achmatova (1889-1966)

Kunst biedt zicht op dat niet wetenschappelijke aspect.

Het leven en de dood staan met elkaar in verband. Wij weten dat er leven was vóór ons en dat het na ons verder gaat. Dat tijdsaspect doet iets met ons: wij worden uit de stroom van de gebeurtenissen getild en gaan na-denken. Dat levert in zichzelf al een verscheurdheid op die troost behoeft.

Twee vormen die ons mensen weer opnemen in de stroom der gebeurtenissen;

- Enerzijds getuigen (Achmatova); wat er is aan lijden in de wereld wordt dragelijker als de ervaringen voortgezegd worden.
- Anderzijds de verbinding met iets dat ons zeer tijdelijk bestaan overstijgt (Rilke) en een perspectief biedt dat de zinloosheid van verschillende vormen van lijden kan wegnemen.

Achmatova als getuige

Leningrad, 1938 Bij de poort van de gevangenis. (...)‘Kun je dit beschrijven?’ ‘Ja’, fluistert de ander terug. Over het gezicht van de eerste vrouw glijdt ‘een zweem van een glimlach’. (blz.226)

“Als allen die mij in hun zielsnood
om hulp hebben gevraagd -
(...)

Zij gaven mij een deel mee van hun kracht
en ik werd sterker dan wie ook ter wereld -
zodat zelfs dit mij nu geen moeite kost.”

Rilke De elegieën van Duino (1922)

“Wonderlijk nabij toch is de held der jeugdige doden.”

”Plotseling gaat op de luchtstroom zijn duistere toon door mij heen.”

Ten diepste is er helemaal geen tijd, slechts een tijdloos *er zijn*.

Rilke's advies aan Kappus

Heb je vragen lief Heb geduld met alles wat onopgelost is in je hart en probeer je vragen met liefde te bezien, als kamers die gesloten zijn. Of als boeken in een volslagen vreemde taal. Zoek nog niet naar antwoorden. Die kunnen je nog niet gegeven worden, omdat je niet in staat zou zijn ze te leven. Het gaat erom alles 'te leven'. Leef nu de vragen. Misschien zul je dan geleidelijk, zonder het te merken, jezelf, ooit op een dag, in het antwoord terug vinden.

Rainer Maria Rilke uit: Brieven aan een jonge dichter Balans, 2009

